

**Kasik László¹ – Gál Zita² – Jámборi Szilvia³ – Fejes József
Balázs⁴ – Nagy Krisztina⁵ – Szabó Hangya Lilla⁶**

¹ SZTE BTK Neveléstudományi Intézet

² SZTE BTK Pszichológiai Intézet

³ SZTE BTK Pszichológiai Intézet

⁴ SZTE BTK Neveléstudományi Intézet

⁵ SZTE Neveléstudományi Doktori Iskola

⁶ SZTE Neveléstudományi Doktori Iskola

Középiskolások és egyetemisták szociálisprobléma-megoldásának nem szerinti különbségei

A társas (személyközi, szociális) problémák megoldásának vizsgálata közel 70 éves múltra tekint vissza. Az életkori különbségek, azok személyiségbeli és kulturális, környezeti okainak feltárása mellett a mai napig igen sok vizsgálat foglalkozik különösen a serdülőkor nem szerinti eltérések mibenlétével (pl. D’Zurilla és mtsai, 1998; Murphy és Ross, 1987; Webster-Stratton, 2011). Ennek egyik oka az, hogy sem az iskoláskori, sem a fiatal felnőttkori társas problémára való reakciókban, a probléma megoldásában és a probléma okozta kellemetlen érzésekkel és gondolatokkal való megküzdésben nincs olyan mértékű nem szerinti eltérés, mint a serdülőkorban (pl. D’Zurilla és mtsai, 1998; Webster-Stratton, 2011).

Bár a problémamegoldást fókuszba állító iskolai segítő-fejlesztő programok módszertanát illetően alapvetően nincs különbség a fiúk és a lányok fejlesztésében, számos kísérletnek és programnak (pl. Webster-Stratton, 2011; Webster-Stratton és mtsai, 2001), köztük egy 2018-ban általunk kidolgozott és megvalósított hazai pilot fejlesztésnek (Gál és Kasik, 2017) is az az egyik legfontosabb tapasztalata, hogy a serdülő lányok és fiúk eltérő jellemzőinek alapos ismerete és az erre alapozott gyakorlatok alkalmazása nagyon sok esetben növelheti a program hatékonyságát.

A tanulmányban bemutatott vizsgálat célja a szociálisprobléma-megoldás nem szerinti különbségeinek feltárása volt 9-10. évfolyamos (14-15 éves) serdülők és 1-2. évfolyamos (18-19 éves) egyetemisták körében, akik az SPSI-R-t (Social Problem-Solving Inventory-Revised, D’Zurilla és mtsai, 2002; Kasik és mtsai, 2010) és az általunk kidolgozott NEGORI-t (Negatív problémaorientáció, Kasik és mtsai, 2018) töltötték ki 2017 és 2018 őszén. E két mérés egy longitudinális vizsgálat első és második pontja, a harmadikra 2019 őszén kerül sor.

A szociálisprobléma-megoldás és nem szerinti jellemzői – korábbi kutatási eredmények

A mindennapi társas élet során – kinél gyakrabban, kinél ritkábban – előfordul, hogy a közvetlen vagy a tágabb környezetünkben lévőekkel nem egyezik véleményünk, szándékunk, célunk, kényelmetlenül érezzük magunkat a társaságukban, nem akarunk velük közösen dolgozni – és még sorolhatnánk azokat a viszonyokat, helyzeteket, közös feladatokat, amelyeket együttesen társas (interperszonális, szociális) problémának tekintünk (Chang és mtsai, 2004). Hosszú évekig a szociális problémát bármilyen – általában negatív, negatívnak ítélt – élethelyzetnek, viszonynak vagy az egyén előtt álló társas feladatnak tekintették, ami adaptív választ igényel, ám ennek megvalósítása akadályba ütközik (pl. Jacobson és Margolin, 1979). A társas probléma eredhet az egyéntől (saját gondolatát, cselekedetét, helyzetét tekinti problémának), forrása lehet egy másik személy (annak viselkedése, gondolkodása), illetve egy csoportbeli esemény (pl. osztálykirándulás megszervezése) és a környezet jellemzője is (pl. feszült légkör). Chang és munkatársai (2004) arra hívták fel a figyelmet, hogy a társas probléma nem feltétlenül negatív jelenség, és lehet minden olyan – a múltban, a jelenben vagy a jövőben értelmezhető – társas feladat, helyzet, viszony, amit az egyénnek érdemes megoldania hatékony társas működése, boldogulása, a környezethez való optimális alkalmazkodása, céljai elérése érdekében (Kasik, 2015; Kasik és Gál, 2017).

A társas problémák olyan komplex – kognitív-emocionális-viselkedéses – és többnyire tudatos folyamatot indítanak el, amelynek alapvető célja a probléma megoldása, illetve a probléma okozta kellemetlen, negatív érzések és gondolatok csökkentése, megszüntetése (D’Zurilla és mtsai, 2002). E folyamatot tekintjük szociálisprobléma-megoldásnak, amelynek legtöbbször két – egy orientációs és egy megoldói – részfolyamatát különítik el. Az orientációs részfolyamat a probléma iránti érzékenységet, a megoldás iránti elköteleződést, illetve az énhatékonyságot foglalja magában, ami lehet pozitív (adaptív) vagy negatív (maladaptív, diszfunkcionális). Maydeu-Olivares és D’Zurilla (1996) a negatív orientáción belül három dimenziót különített el: negatív énhatékonyság; a probléma-megoldás pesszimista megközelítése; alacsony frusztrációs tolerancia. Ennek markáns megjelenése eredményezheti azt, hogy valaki nem akar foglalkozni a problémával. Vagyis a problémamegoldás nem kizárólag azt jelenti, hogy foglalkozunk a problémával. A kutatók a pozitív orientáció öt dimenzióját határozták meg: a probléma kihívásként való értelmezése; a pozitív végkimenetelben való bizakodás; a pozitív énhatékonyság; a pozitív gondolatok a megoldásra fordított idővel és a befektetett energiával kapcsolatban; valamint az énbé vetett hit arra vonatkozóan, hogy szükség van a megoldásra, azt nem lehet elkerülni. Ez a viszonyulás jóval több és többféle (gondolatbeli és/vagy viselkedésbeli) kivitelezést von maga után.

A tudatos megoldói részfolyamat során definiáljuk a problémát, alternatív megoldási módokat keresünk, értékeljük ezeket a lehetséges következmények mentén, majd döntünk, melyiket valósítjuk meg, végül ezt követi a kivitelezés (megoldás) – ám ezt bármikor nem tudatos folyamatok szakíthatják meg, illetve irányíthatják (Frauenknecht és Black, 2010). Az, hogy miként orientálódunk, illetve hogyan bánunk az információkkal és az érzésekkel, meghatározza megoldói stílusunkat. D’Zurilla és munkatársai (2002) három általános megoldói stílust (racionális, impulzív, elkerülő) határoztak meg, melyek egy problémahelyzetben is kombinálódhatnak az adott helyzet, a probléma és a helyzet szereplőinek jellemzői alapján, és amelyek az életkor előrehaladtával egyre inkább válnak helyzet- és személyspecifikussá (pl. hasonló problémát merőben más-képp oldhatunk meg szüleinkkel és ismerősünkkel). A racionális problémamegoldó a tényekre koncentrálnál, több megoldási lehetőséget gondol át, és jelentős mértékben számol

a negatív és a pozitív következményekkel, figyelembe veszi a másik érdekeit, igyekszik együttműködni és kompromisszumot kötni, ha szükséges. Az impulzív problémamegoldót főként negatív érzelmei határozzák meg, gyorsan dönt, kevés alternatívát gondol át, nem vagy alig veszi figyelembe a következményeket, és elsősorban saját érdekeinek megvalósulása a célja. Az elkerülő vagy nem kezd el foglalkozni a problémával, vagy amennyiben igen, hamar feladja, abbahagyja, kevésbé érzi azt, hogy felelősséggel bír a helyzettel kapcsolatban, vagy éppen úgy gondolja, számára az lesz a legjobb, ha nem foglalkozik a problémával.

A serdülőkorban – a korábbi életszakaszhoz képest – mennyiségét és minőségét tekintve is megváltoznak a társas problémák (pl. a tulajdonviszony helyett a másik belső tulajdonsága lesz problémaforrás), és változnak az egyre több és komplexebb személyközi problémákra adott válaszok is. A serdülőkori, legfőképp a 14-15 éves kortól mutatott szociálisprobléma-megoldás jó prediktora a felnőttkori problémamegoldásnak (Chang és mtsai, 2004), illetve az serdülőkortól válik egyre inkább személyspecifikussá, vagyis az általában jellemző problémaorientáció és problémamegoldó stílus nagymértékben függ attól, kivel kapcsolatos (pl. szülővel, kortárral, baráttal, pedagógussal) a probléma (Frauenknecht és Black, 2010). A fiatal felnőttkor elején még nagymértékben láthatóak a serdülőkori problémamegoldás – főként a viszonyulás – főbb jellemzői, amelyek aztán alakulnak az új környezethez (pl. felsőoktatási közeg) való optimális alkalmazkodás érdekében (pl. Chang és mtsai, 2004).

A szociálisprobléma-megoldás jellemzőinek mérésére több eszközt dolgoztak ki, amelyek többnyire nem személy- és/vagy helyzetspecifikusak, és csak néhány olyan eszköz ismert, amelyet kizárólag lányok vagy fiúk mérésére fejlesztettek ki (pl. Problem Inventory for Adolescent Girls, Gaffney és McFall, 1981; Problem Inventory for Adolescent Boys, Goddard és McFall, 1992).

Az egyik legtöbbször alkalmazott kérdőív az SPSI–R (Social Problem Solving Inventory–Revised, D’Zurilla és mtsai, 2002), amely a szociálisprobléma-megoldás öt faktorának – pozitív és negatív orientáció, racionális, impulzív és elkerülő megoldási stílus – jellemzőit tárja fel. A másik gyakran használt kérdőív az SPSI–A (Social Problem

A serdülőkorban – a korábbi életszakaszhoz képest – mennyiségét és minőségét tekintve is megváltoznak a társas problémák (pl. a tulajdonviszony helyett a másik belső tulajdonsága lesz problémaforrás), és változnak az egyre több és komplexebb személyközi problémákra adott válaszok is. A serdülőkori, legfőképp a 14-15 éves kortól mutatott szociálisprobléma-megoldás jó prediktora a felnőttkori problémamegoldásnak (Chang és mtsai, 2004), illetve az serdülőkortól válik egyre inkább személyspecifikussá, vagyis az általában jellemző problémaorientáció és problémamegoldó stílus nagymértékben függ attól, kivel kapcsolatos (pl. szülővel, kortárral, baráttal, pedagógussal) a probléma (Frauenknecht és Black, 2010). A fiatal felnőttkor elején még nagymértékben láthatóak a serdülőkori problémamegoldás – főként a viszonyulás – főbb jellemzői, amelyek aztán alakulnak az új környezethez (pl. felsőoktatási közeg) való optimális alkalmazkodás érdekében (pl. Chang és mtsai, 2004).

Solving Inventory–Adolescents, Frauenknecht és Black, 2010), amely kifejezetten serdülők mérésére szolgál, és részletesebben értékeli a problémamegoldás racionális stílusát (probléma meghatározása, célmeghatározás, alternatív megoldási módok keresése, következmények végiggondolása, nem megfelelő megoldás esetében a gondolatok, teendők újrászervezése, utólagos kiértékelés), feltárja az automatikus gondolatok szerepét a problémamegoldásban, illetve az orientációs folyamat részeként értelmezi a problémamegoldáshoz való érzelmi, gondolkodásbeli és viselkedéses viszonyulást.

Az SPSI–R-rel végzett amerikai, magyar, németországi és spanyolországi kutatások (pl. D’Zurilla és mtsai, 1998; Graf, 2003; Hampel és Petermann, 2005; Kasik és mtsai, 2018) alapján a serdülőkor elejétől fokozatosan csökken a sikeres megoldásba vetett hit, ami gyakran párosul elkerüléssel. Alapvetően a lányokra a teljes serdülőkor alatt jellemzőbb a negatív orientáció, ám az egyes országokban az elkerüléssel való kapcsolata eltérő az elkerülésformák alapján (például az amerikai fiúk körében gyakoribb a negligálás, a spanyolországi lányok gyakrabban kérnek társas támogatást, mielőtt döntenének), illetve a fiatal felnőttkor elejére ez a negatív orientáció kismértékben csökken. Mindemellett a serdülőkor közepétől igen magas az impulzivitás, a főként negatív érzelmek meghatározta problémamegoldás mind a lányok, mind a fiúk körében. A pozitív problémaorientáció szoros és az életkorral egyre szorosabb kapcsolatot mutat a racionalitással, ugyanakkor serdülőkori fiúkra jellemző a magas negatív orientáció és a magas racionalitás együttjárása is, amit fiatal felnőttek körében szintén azonosítottak, ám idősebbeknél (35 év felettiéknél) nem.

Ciarrochi és munkatársai (2009) szintén az SPSI–R-rel végeztek kutatást amerikai serdülők (13–19 évesek) körében. Azok, akiket magas pozitív orientáció és racionalitás jellemezett, szituációs helyzetekben több empátiát és pozitív érzelmet mutattak, mint azok, akik magas értéket értek el a negatív orientáció faktoron. Ez a kapcsolatrendszer azoknál volt a legerősebb, akik meleg, szeretetteljes családi légkörről, valamint jó, számukra kielégítő kortársi kapcsolatokról számoltak be. Cooper (2011) kutatása alapján a racionális problémamegoldás nem feltétlenül proszociális viselkedésformákkal társul. Az általa vizsgált 10–14 évesek körében jelentős volt azok aránya, akiknél magas racionalitás közepes vagy erős (gyakori, intenzív) szóbeli vagy fizikai agresszivitással párosult.

Az SPSI–A-val végzett külföldi (főként amerikai) és hazai vizsgálatok (pl. Frauenknecht és Black, 2010; Kasik és mtsai, 2017) alapján a serdülőkori, főként 15 éves kortól a múltbéli tapasztalatok, azok értékelésének eredménye egyre inkább meghatározza egy-egy személyközi probléma megoldását, és a tapasztalatok közül a szülők által nyújtott példák a leginkább mérvadók mind a fiúknál, mind a lányoknál. A serdülőkori alatt nagymértékben nem változik a negatív gondolatok és érzések orientációs folyamatra gyakorolt hatása, ám – akárcsak az SPSI–R-rel végzett vizsgálatok szerint – az elkerülés gyakorisága fokozatosan nő, és ez jellemző a fiatal felnőttkor elején is. A racionalitás, ezen belül a probléma meghatározása, az alternatív megoldási módok keresése és értékelése növekvő tendenciát mutat, egyre inkább jellemző serdülőkori, és nagyobb mértékben a fiúkra. Ugyanakkor az adott probléma megoldásának utólagos kiértékelése ezzel ellentétesen alakul, és ezen a területen nincs nem szerinti eltérés sem a serdülőkori, sem a fiatal felnőttkor elején.

A jelen vizsgálatban is alkalmazott NEGORI-t magunk fejlesztettük (Kasik és mtsai, 2018), amivel a negatív problémaorientáció részletesebb elemzése lehetséges (negatív énhatékonyság, pozitív és negatív következmény, szokás/minta, problémahárítás, várakozás). Az eddigi – 12, 15 és 18-19 éves középiskolai diákokkal végzett – vizsgálatok alapján a negatív énhatékonyság kismértékben csökken az életkor előrehaladtával, akárcsak a negatív viszonyulás pozitív következményeibe vetett hit. Mindezzel szemben a negatív következmény és a problémahárítás a 15 és a 18-19 évesekre együttesen jellemzőbb, mint a 12 évesekre. A szokás/minta és a várakozás faktoron egyaránt a

18-19 évesek érték el a legmagasabb értéket, vagyis az, amit tapasztaltak különböző szocializációs közegekben, egyre jobban meghatározza negatív viszonyulásukat, illetve feltételezhető, hogy az életkorral egyre erősebb az az elképzelés, hogy nem muszáj aktív cselekvővé válni egy-egy problémahelyzetben, valahogyan („magától”) majd megoldódik a probléma.

A kutatás jellemzői

Célok

A tanulmányban ismertetett kutatás célja a szociálisprobléma-megoldás nem szerinti jellemzőinek feltárása volt 9-10. évfolyamosok és 1-2. éves egyetemisták körében (a nem szerinti eltérések mellett ismertetjük az életkori jellemzőket is). A korábbi hazai és külföldi vizsgálatok eredményei igen változatos képet festenek a fiúk és a lányok különbségéről a serdülőkorúak esetében, és kisebb mértékű eltérést mutatnak a fiatal felnőttek körében. A longitudinális mérés során a már ismertetett, elsősorban a hazai mérések által feltárt különbségeket vártuk.

Minta

A kutatásban több megye középiskolájából (döntően gimnáziumból, illetve szakgimnáziumból) és a Szegedi Tudományegyetem több karáról (főként a BTK-ról és a TTIK-ról) vettek részt diákok és hallgatók. Az első méréskor 164 középiskolás ($M_{\text{életkor}}=14,9$ év; $SD_{\text{életkor}}=0,9$ év; a lányok aránya 64%) és 184 egyetemista ($M_{\text{életkor}}=19,6$ év; $SD_{\text{életkor}}=1,2$ év; a nők aránya 59%) töltötte ki a kérdőíveket, a második mérés (2018) során 166 középiskolás ($M_{\text{életkor}}=15,9$ év; $SD_{\text{életkor}}=0,8$ év; a lányok aránya 63%) és 180 egyetemista ($M_{\text{életkor}}=21,1$ év; $SD_{\text{életkor}}=1,3$ év; a nők aránya 60%). Csak azon diákok és hallgatók válaszait elemeztük, akik mindkét alkalommal részt vettek a mérésben. Mindezek alapján, illetve az adattisztítást követően 162 középiskolás és 179 egyetemista adatait elemeztük.

Mérőeszköz

A középiskolások és az egyetemisták is – a háttérkérdőíven (pl. nem, életkor, családi állapot, szülők iskolai végzettsége) kívül – két kérdőívet töltöttek ki: Social Problem-Solving Inventory–Revised (SPSI–R; D’Zurilla és mtsai, 2004; magyar változat: Kasik és mtsai, 2010), Negatív problémaorientáció (NEGORI; Kasik és mtsai, 2018).

Az SPSI–R 25 kijelentést tartalmaz, és öt faktor mentén méri a szociálisprobléma-megoldás jellemzőit: pozitív problémaorientáció, negatív problémaorientáció, racionális, impulzív, elkerülő problémamegoldási stílus (a mért faktorok tartalmát az elméleti részben ismertettük). A kijelentéseket ötfokú skálán kell értékelni (0=egyáltalán nem jellemző rám; 4=teljes mértékben jellemző rám). A kérdőív reliabilitása megfelelő mindegyik életkorban (Cronbach- $\alpha=0,72-0,91$).

A NEGORI 21 kijelentésből áll, a tételek hat faktorba csoportosulnak: problémahárítás, negatív következmény, negatív énhatékonyság, pozitív következmény, szokás/minta, várakozás. A kijelentések megítélése ugyanazon ötfokú skála mentén történik, mint az SPSI–R-nél. A kérdőív megbízhatósága minden életkori csoportban igen jó (Cronbach- $\alpha=0,88-0,95$). A problémahárítás tételei azt fejezik ki, hogy az egyén azért nem szeretne a problémáival foglalkozni, mert azoknak szerinte nem ő az oka (pl. „...mert nem én szoktam lenni a hibás”). A negatív következmény tételei

arról szólnak, hogy az egyén a probléma-megoldással kapcsolatban rövid és hosszú távú negatív személyes és kapcsolati következményekkel számol, ami negatív érzésekkel tölti el (pl. „...attól tartok, hogy rossz vége lesz”). A negatív énhatékonyság tételei azt fejezik ki, hogy úgy gondolja az egyén, nem tudja, képtelen megoldani a problémáit, nem tartja magát képesnek a problémái megoldására, feltehetően ezért viszonyul negatívan a problémához és a megoldáshoz (pl. „...biztosan nem tudom megoldani a problémát”). A pozitív következmény kijelentései esetében úgy gondolja az egyén, a problémával való nem foglalkozás pozitív következményekkel jár számára, és megnyugvással tölti el: nem lesz ideges, szomorú (pl. „...így leszek nyugodt”). A szokás/minta tételei alapján az egyén környezete (család, pedagógusok, kortársak) nyújtja a mintát arra, hogy ne foglalkozzon a problémáival (pl. „...nálunk otthon ez a szokás”). A várakozás faktor kijelentései arról szólnak, hogy várja az egyén, hogy a problémái maguktól megoldódjanak, vagyis passzív, nem tekint magára aktív problémamegoldóként (pl. „...majd valahogyan megoldódik”).

Adatfelvételi eljárás

A középiskolások mérésére igazgatói és szülői engedélyt is kaptunk. A diákok két tanítási óra alatt töltötték ki a kérdőívet, munkájukat a pedagógusok felügyelték. Az egyetemisták önként vettek részt a kutatásban, és egy előadáson töltötték ki a kérdőívet. A vizsgálatot a Pszichológiai Kutatások Egyesült Etikai Bíráló Bizottsága (EPKEB) hagyta jóvá (etikai engedély száma: 2017/125).

Eredmények

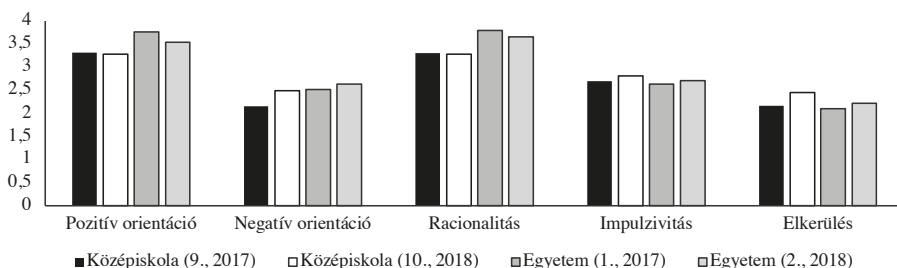
A problémamegoldás és a negatív problémaorientáció életkori jellemzői

Az 1. ábra az SPSI-R adatait tartalmazza életkori bontásban az egyes faktorok mentén. A középiskolások adatai a korábbi

A problémahárítás tételei azt fejezik ki, hogy az egyén azért nem szeretne a problémáival foglalkozni, mert azoknak szerte nem ő az oka. A negatív következmény tételei arról szólnak, hogy az egyén a probléma-megoldással kapcsolatban rövid és hosszú távú negatív személyes és kapcsolati következményekkel számol, ami negatív érzésekkel tölti el. A negatív énhatékonyság tételei azt fejezik ki, hogy úgy gondolja az egyén, nem tudja, képtelen megoldani a problémáit, nem tartja magát képesnek a problémái megoldására, feltehetően ezért viszonyul negatívan a problémához és a megoldáshoz.

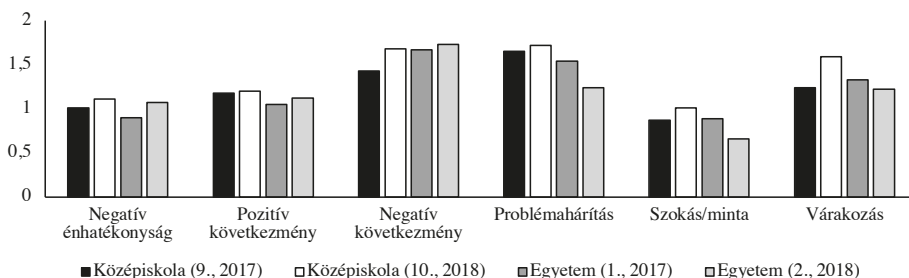
A pozitív következmény kijelentései esetében úgy gondolja az egyén, a problémával való nem foglalkozás pozitív következményekkel jár számára, és megnyugvással tölti el: nem lesz ideges, szomorú. A szokás/minta tételei alapján az egyén környezete (család, pedagógusok, kortársak) nyújtja a mintát arra, hogy ne foglalkozzon a problémáival. A várakozás faktor kijelentései arról szólnak, hogy várja az egyén, hogy a problémái maguktól megoldódjanak, vagyis passzív, nem tekint magára aktív problémamegoldóként.

keresztmetszeti és longitudinális kutatások (pl. Kasik 2015) eredményeit tükrözik. Az egymintás t-próba alapján a negatív orientáció (9. évfolyam: $M=2,14$, $SD=0,78$; 10. évfolyam: $M=2,46$, $SD=0,75$, $t=55,4$, $p=0,03$) és az elkerülés (9. évfolyam: $M=2,16$, $SD=0,84$; 10. évfolyam: $M=2,45$, $SD=0,83$, $t=30,82$, $p=0,04$) szignifikánsan nagyobb mértékű a 10. évfolyamon, mint egy évvel korábban. A pozitív orientáció, a racionalitás és az impulzivitás esetében nincs jelentős változás, és magas értéket értek el mindkét évben a racionalitás (9. évfolyam: $M=3,33$, $SD=0,89$; 10. évfolyam: $M=3,28$, $SD=0,81$) és az impulzivitás faktoron (9. évfolyam: $M=2,72$, $SD=0,91$; 10. évfolyam: $M=2,81$, $SD=0,71$) is. Egyetlen faktor esetében sincs jelentős különbség az egyetemisták körében az 1. és a 2. évfolyamon adott válaszok között (1. ábra).

1. ábra. A szociálisprobléma-megoldás jellemzői életkori bontásban

A 2. ábra a negatív orientáció (NEGORI) jellemzőit mutatja a hat faktor és az életkori csoportok mentén. Az átlagok a középiskolások körében két faktor esetében különböznek szignifikánsan az egymintás t-próba alapján: a negatív következmény (9. évfolyam: $M=1,41$, $SD=1,12$; 10. évfolyam: $M=1,66$, $SD=0,89$, $t=16,2$, $p=0,02$) és a várakozás (9. évfolyam: $M=1,24$, $SD=1,07$; 10. évfolyam: $M=1,59$, $SD=0,99$, $t=14,7$, $p=0,02$) nőtt a 10. évfolyamra.

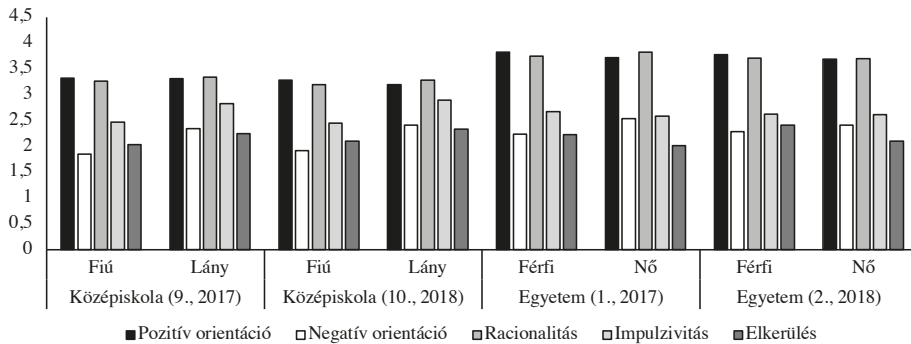

2. ábra. A negatív problémaorientáció jellemzői életkori bontásban

Az egyetemisták körében (2. ábra) három faktornál – problémahárítás, szokás/minta, várakozás – jelentős a változás. Az eredmények alapján mindhárom érték csökken, vagyis kevésbé jellemző a 2. évfolyamon, mint az 1. évfolyamon: problémahárítás (1. évfolyam: $M=1,53$, $SD=1,10$; 2. évfolyam: $M=1,22$, $SD=0,74$, $t=-22,3$, $p=0,01$), szokás/minta (1. évfolyam: $M=0,84$, $SD=1,01$; 2. évfolyam: $M=0,65$, $SD=0,83$, $t=-14,2$, $p=0,02$) és várakozás (1. évfolyam: $M=1,33$, $SD=1,04$; 2. évfolyam: $M=1,21$, $SD=0,89$, $t=-16,3$, $p=0,01$).

A problémamegoldás és a negatív problémaorientáció nem szerinti jellemzői

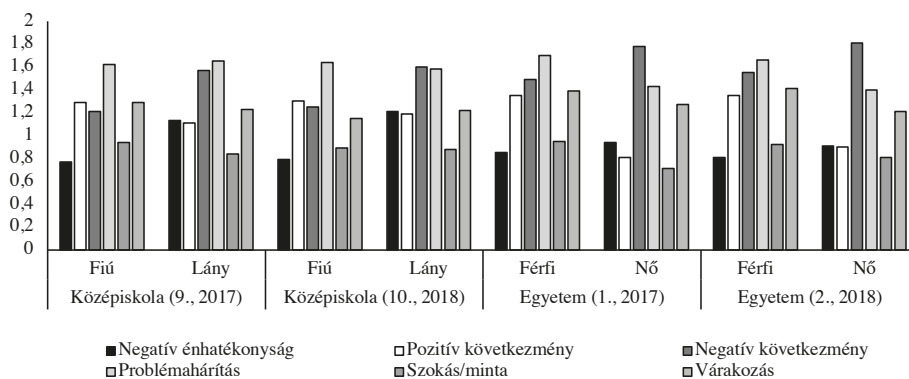
A 3. ábra a szociálisprobléma-megoldás (SPSI-R) nem szerinti jellemzőit és eltéréseit szemlélteti. A kétmintás t-próba alapján a 9. és a 10. évfolyamon egyaránt a lányok értékei magasabbak a negatív orientáció (9. évfolyam: $M_{fiú}=1,85$, $SD_{fiú}=0,74$, $M_{lány}=2,34$, $SD_{lány}=0,58$, $t=-3,68$, $p=0,05$; 10. évfolyam: $M_{fiú}=1,92$, $SD_{fiú}=0,66$, $M_{lány}=2,41$, $SD_{lány}=0,98$, $t=-3,54$, $p=0,01$) és az impulzivitás faktoron (9. évfolyam: $M_{fiú}=2,47$, $SD_{fiú}=0,59$, $M_{lány}=2,83$, $SD_{lány}=0,78$, $t=-2,74$, $p=0,05$; 10. évfolyam: $M_{fiú}=2,45$, $SD_{fiú}=0,80$, $M_{lány}=2,89$, $SD_{lány}=0,69$, $t=-2,61$, $p=0,04$). A pozitív orientáció, a racionalitás és az elkerülés faktor esetében egyik életkorban sincs számottevő különbség a fiúk és a lányok értékei között.

3. ábra. A szociálisprobléma-megoldás nem szerinti jellemzői

Az egyetemistáknál (3. ábra) ugyancsak különbség van a problémákhoz és a megoldásukhoz való negatív viszonyulásban mindkét életkorban: a női hallgatókra jellemzőbb a negatív orientáció (1. évfolyam: $M_{férfi}=2,24$, $SD_{férfi}=0,76$, $M_{nő}=2,54$, $SD_{nő}=0,69$, $t=-2,45$, $p=0,01$; 2. évfolyam: $M_{férfi}=2,28$, $SD_{férfi}=0,81$, $M_{nő}=2,41$, $SD_{nő}=1,01$, $t=-2,38$, $p=0,01$), valamint a férfiakra az elkerülő megoldói stílus mindkét évfolyamon (1. évfolyam: $M_{férfi}=2,23$, $SD_{férfi}=0,65$, $M_{nő}=2,01$, $SD_{nő}=0,45$, $t=1,84$, $p=0,05$; 2. évfolyam: $M_{férfi}=2,41$, $SD_{férfi}=0,76$, $M_{nő}=2,11$, $SD_{nő}=0,59$, $t=1,71$, $p=0,04$). A további faktoroknál (pozitív orientáció, racionalitás, impulzivitás) nincs szignifikáns különbség a női és a férfi hallgatók között.

A 4. ábra a negatív problémaorientáció (NEGORI) nem szerinti jellemzőit tartalmazza. A hat faktor közül kettőnél térnek el szignifikánsan a fiúk és a lányok eredményei. A középiskolásoknál mindkét életkorban jellemzőbb a lányokra a negatív énhatékonyság (9. évfolyam: $M_{fiú}=0,77$, $SD_{fiú}=0,34$, $M_{lány}=1,13$, $SD_{lány}=0,39$, $t=-2,52$, $p=0,02$; 10. évfolyam: $M_{fiú}=0,79$, $SD_{fiú}=0,35$, $M_{lány}=1,22$, $SD_{lány}=0,56$, $t=-2,48$, $p=0,01$) és a negatív következmény (9. évfolyam: $M_{fiú}=1,21$, $SD_{fiú}=0,56$, $M_{lány}=1,57$, $SD_{lány}=0,43$, $t=-2,03$, $p=0,05$; 10. évfolyam: $M_{fiú}=1,25$, $SD_{fiú}=0,44$, $M_{lány}=1,60$, $SD_{lány}=0,49$, $t=-2,09$, $p=0,04$), ami jól alátámasztja az SPSI-R-rel mért adatokat (a negatív orientáció faktoron mindkét életkorban a lányok érték el magasabb értéket).

4. ábra. A negatív problémaorientáció nem szerinti jellemzői

Az 1-2. évfolyamon (4. ábra) a negatív énhatékonyság egyaránt jellemzőbb a női hallgatókra (1. évfolyam: $M_{\text{férfi}}=1,49$, $SD_{\text{férfi}}=0,57$, $M_{\text{nő}}=1,78$, $SD_{\text{nő}}=0,57$, $t=-1,98$, $p=0,04$; 2. évfolyam: $M_{\text{férfi}}=1,55$, $SD_{\text{férfi}}=0,60$, $M_{\text{nő}}=1,81$, $SD_{\text{nő}}=0,76$, $t=-2,03$, $p=0,03$), és szintén mindkét életkorban a férfiakra a pozitív következmény (1. évfolyam: $M_{\text{férfi}}=1,35$, $SD_{\text{férfi}}=0,65$, $M_{\text{nő}}=0,81$, $SD_{\text{nő}}=0,49$, $t=1,76$, $p=0,01$; 2. évfolyam: $M_{\text{férfi}}=1,36$, $SD_{\text{férfi}}=0,63$, $M_{\text{nő}}=0,90$, $SD_{\text{nő}}=0,45$, $t=1,87$, $p=0,02$). Ugyanakkor míg a szokás/minta jelentősebben meghatározza a férfiak viszonyulását az első egyetemi évben (1. évfolyam: $M_{\text{férfi}}=0,95$, $SD_{\text{férfi}}=0,38$, $M_{\text{nő}}=0,71$, $SD_{\text{nő}}=0,32$, $t=2,13$, $p=0,03$), addig ez a különbség nem számottevő a 2. évfolyamon. A 2018-as mérés alapján a várakozás jellemzőbb a férfi hallgatókra (2. évfolyam: $M_{\text{férfi}}=1,41$, $SD_{\text{férfi}}=0,45$, $M_{\text{nő}}=1,21$, $SD_{\text{nő}}=0,39$, $t=1,655$, $p=0,03$), mely különbséget nem azonosítottuk az első, 2017-es mérés során.

Összegzés, következtetések

A kutatás célja a szociálisprobléma-megoldás nem szerinti jellemzőinek feltárása volt 9-10. évfolyamos diákok és 1-2. éves egyetemisták körében egy longitudinális felmérés első és második mérési pontja (2017-2018) alapján (a harmadikra 2019-ben kerül sor). A nem szerinti sajátosságok és különbségek mellett vizsgáltuk a középiskolai és az egyetemi évek alatt bekövetkező változásokat is. Az egyetemistákról sokkal több mérés alapján állíthatunk majd a jövőben olyan jellemzőket, amelyek egy esetleges fejlesztőprogram kidolgozásának alapját képezhetik. Ugyanakkor a jellemzők kismértékű változását már ezek az adatok is jelzik. A középiskolások mintájának jelentős részét gimnáziumi tanulók alkották (ezért az iskolatípus szerinti elemzésre nem volt lehetőségünk), ahonnan nagyobb arányból érkeznek a felsőoktatásba tanulók, mint más iskolatípusból. Ez az összetétel tette lehetővé, hogy a középiskolai és az egyetemi résztvevők adatait szorosabban, egymáshoz kapcsolódóan értelmezzük.

A szociálisprobléma-megoldás (SPSI-R) életkori jellemzőinek elemzése alapján a 9. évfolyamról a 10. évfolyamra nőtt a társas problémához való és annak megoldásával kapcsolatos negatív viszonyulás mértéke, ami számtalan formában nyilvánulhat meg (pl. nem tartja magát képesnek, nem bíz a pozitív változásban, fél a következményektől). E viszonyulásnak gyakori következménye az elkerülés, és e kettő összekapcsolódása az egyik legtipikusabb serdülőkorú mintázat (Kasik, 2015). A pozitív orientáció, a racionalitás és az impulzivitás esetében nincs jelentős változás, és a problémamegoldás komplexitását szemlélvén, hogy a középiskolai diákok egyaránt magas értéket értek el mindkét

évben a racionalitás és az impulzivitás faktoron is, ami az erős érzelmi bevonódás, a negatív érzelmekek megélésének és a tények mentén történő problémamegoldás együttes meglétét jelenti. Mindezen jellemzőket az egyetem első és második évében nem azonosítottuk, a két év alatt nem történt egyik faktor esetében sem változás.

A NEGORI-val végzett kutatás eredményei megerősítik a középiskolások körében korábban tapasztaltakat (Kasik és mtsai, 2018). Egy év alatt nőtt a negatív következménytől való félelem és a várakozás faktor értéke, vagyis a megoldás esetleges negatív következményei (pl. nem sikerül, csalódnak magukban, illetve bennük mások) egyre inkább visszatartják a problémamegoldástól a tanulókat, valamint bíznak abban, hogy a probléma majd magától megoldódik. Korábban nem vizsgáltunk egyetemistákat, akik körében a jelen kutatás szerint egy év alatt csökkent a problémahárítás, a szokás/minta szerinti problémamegoldás és a várakozás mértéke. A problémahárítás esetében ez a változás nagyobb felelősségvállalásra utalhat, amit megerősít a 'majd megoldódik magától' gondolatot kifejező várakozás faktor értékének csökkenése. A korábbi vizsgálatban (Kasik és mtsai, 2018) részt vevő 18-19 éves diákok értékei jelentősen nagyobbak voltak, mint a 12 és 15 évesek értékei, vagyis a serdülőkorban a várakozás mértéke nő. Magas értéket vártunk a 18-19 éves egyetemistáknál is, ám ez alatt az egy év alatt a várakozás meghatározta problémamegoldás mértéke csökkent, amit a környezet befolyásoló szerepe is magyarázhat, ám ezt csak a jövőben elvégzett részletes elemzések alapján láthatjuk pontosan.

Kutatásunk alapján a középiskolás fiúk és lányok több területen térnek el a problémamegoldó stílus és az orientáció (SPSI-R) mentén, mint a fiatal felnőttek, illetve a nem szerinti eltérések stabilabbak a serdülőkorban, mint az egyetemistáknál. Összességében e kutatás is megerősítette, hogy a lányok és a fiúk középiskolás éveik alatt nem egyformán küzdenek meg társas problémáikkal. Korábbi kutatásaink (pl. Kasik, 2015; Kasik és mtsai, 2017) eredményei szerint az impulzivitás hasonlóan magas a fiúk és a lányok körében a teljes serdülőkor alatt, ez a terület stabilnak tekinthető mind a nem, mind az életkor alapján. Az e vizsgálatban részt vevő lányok értékei magasabbak mindkét évben, és ugyancsak a lányok értek el

A szociálisprobléma-megoldás (SPSI-R) életkori jellemzőinek elemzése alapján a 9. évfolyamról a 10. évfolyamra nőtt a társas problémához való és annak megoldásával kapcsolatos negatív viszonyulás mértéke, ami számtalan formában nyilvánulhat meg (pl. nem tartja magát képesnek, nem bízik a pozitív változásban, fél a következményektől). E viszonyulásnak gyakori következménye az elkerülés, és e kettő összekapcsolódása az egyik legtipikusabb serdülőkori mintázat (Kasik, 2015). A pozitív orientáció, a racionalitás és az impulzivitás esetében nincs jelentős változás, és a problémamegoldás komplexitását szemlélteti, hogy a középiskolás diákok egyaránt magas értéket értek el mindkét évben a racionalitás és az impulzivitás faktoron is, ami az erős érzelmi bevonódás, a negatív érzelmekek megélésének és a tények mentén történő problémamegoldás együttes meglétét jelenti. Mindezen jellemzőket az egyetem első és második évében nem azonosítottuk, a két év alatt nem történt egyik faktor esetében sem változás.

magasabb értéket a negatív orientáció faktoron, ami megegyezik korábbi kutatásaink eredményeivel. Ez utóbbi jellemzőt azonosítottuk mindkét évben az egyetemisták körében is: a problémákhoz és a megoldásukhoz való negatív viszonyulás a nőkre jellemzőbb. Az elkerülés a férfiakra jellemzőbb mindkét évben, és akárcsak a várakozás esetében, az elkerülésnél sem mindegy, hogy a 18-19 évesek középiskolások vagy egyetemisták (középiskolásoknál a lányok értékei magasabbak). E terület esetében is valószínűnek tartjuk a környezeti tényezők, azok változásának hatását, ám ezt is több háttértényező (pl. egyetemisták életkörülményeinek megváltozása, alkalmazkodás az egyetemi életformához, elvárásokhoz) megismerése által látjuk majd biztosabban.

A középiskolás lányokra mindkét életkorban jellemzőbb a negatív énhatékonyság és a negatív következmény középpontba állítása (NEGORI), ami jól alátámasztja az SPSI-R-rel mért jellegzetességeket (a negatív orientáció faktoron mindkét életkorban a lányok érték el magasabb értéket). Az egyetemisták körében kisebb átrendeződést tapasztaltunk: mindkét évfolyamon a negatív énhatékonyság a nőkre, a pozitív következményben való remény a férfiakra jellemzőbb, ám a problémakezeléssel kapcsolatos szokások és szülői, kortársi minták csak az első egyetemi évben határozzák meg jobban a férfiak viszonyulását. Csak a 2. évfolyamon jellemzőbb nagyobb mértékű várakozás a férfi hallgatókra, ami kapcsolódik ahhoz a kutatási eredményhez (Kasik és mtsai, 2017), amely szerint a serdülőkor végén a fiúk elkerülése néhány elkerülésforma esetében (pl. negligálás, annullálás) jóval gyakoribb, mint a lányoknál.

A longitudinális mérés harmadik pontja 2019 őszén lesz. A három mérés adatainak együttes elemzésével még pontosabban kirajzolódnak majd mind a nem szerinti, mint az életkori változások, és ekkor elemezzük majd részletesen a problémamegoldás háttértényezőkkel való kapcsolatát. Mindezek ismeretében a 2019–2020-as tanévben egy fejlesztőprogram kidolgozását tervezzük diákok és egyetemisták részére.

középiskolás lányokra mindkét életkorban jellemzőbb a negatív énhatékonyság és a negatív következmény középpontba állítása (NEGORI), ami jól alátámasztja az SPSI-R-rel mért jellegzetességeket (a negatív orientáció faktoron mindkét életkorban a lányok érték el magasabb értéket). Az egyetemisták körében kisebb átrendeződést tapasztaltunk: mindkét évfolyamon a negatív énhatékonyság a nőkre, a pozitív következményben való remény a férfiakra jellemzőbb, ám a problémakezeléssel kapcsolatos szokások és szülői, kortársi minták csak az első egyetemi évben határozzák meg jobban a férfiak viszonyulását. Csak a 2. évfolyamon jellemzőbb nagyobb mértékű várakozás a férfi hallgatókra, ami kapcsolódik ahhoz a kutatási eredményhez (Kasik és mtsai, 2017), amely szerint a serdülőkor végén a fiúk elkerülése néhány elkerülésforma esetében (pl. negligálás, annullálás) jóval gyakoribb, mint a lányoknál.

Támogatás

A kutatást az EFOP-3.6.1-16-2016-00008 azonosítójú,
EU társfinanszírozású projekt támogatta.

Irodalom

- Chang, E. C., D'Zurilla, T. J., & Sanna, L. J. (2004). *Social problem solving. Theory, research, and training*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Ciarrochi, J., Leeson, P. & Heaven, P. C. L. (2009). A longitudinal study into the interplay between problem orientation and adolescent well-being. *Journal of Counseling Psychology*, 56, 441-449. doi: 10.1037/a0015765
- Cooper, J. O. (2011). Aggression and Rational Problem-Solving Skills of Early Adolescence. *UMI Dissertation Publishing*.
- D'Zurilla, T. J., Maydeu-Olivares, A. & Kant, G. L. (1998). Age and gender differences in social problem solving in college students, middle age, and elderly adults. *Personality and Individual Differences*, 25, 241-252. [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(98\)00029-4](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(98)00029-4)
- D'Zurilla, T. J., Nezu, A. & Maydeu-Olivares, A. (2002). *Social Problem-Solving Inventory-Revised (SPSI-R): Technical Manual*. North Tonawanda, New York: Multi-Health Systems.
- D'Zurilla, T. J., Nezu, A. M. & Maydeu-Olivares, A. (2004). Social Problem Solving: Theory and Assessment. In Chang, E. C., D'Zurilla, T. J. & Sanna, L. J. (2004), *Social problem solving. Theory, research, and training*. Washington, DC: American Psychological Association. 5-28.
- Frauenknecht, M. & Black, D. R. (2010). Is it social problem solving or decision making? Implications for health education. *American Journal of Health Education*, 41(2), 112-123. <https://doi.org/10.1080/19325037.2010.10599135>
- Gaffney, L. R. & McFall, R. M. (1981). A comparison of social skills in delinquent and nondelinquent adolescent girls using a behavioral role-playing inventory. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 49(6), 959-967. <http://dx.doi.org/10.1037/0022-006X.49.6.959>
- Gál Zita & Kasik László (2017). Egy serdülők körében végzett szociálisprobléma-megoldást fejlesztő tréning és tanulságai. In D. Molnár Éva & Vigh Tibor (szerk.), PÉK 2017 [CEA 2017] XV. Pedagógiai Értékelési Konferencia. SZTE BTK Neveléstudományi Doktori Iskola, Szeged. 140.
- Goddard, P. & McFall, R. M. (1992). Decision-Making Skills and Heterosocial Competence in College Women: An Information-Processing Analysis. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 11(4), 401-425. <http://dx.doi.org/10.1521/jscp.1992.11.4.401>
- Graf, A. (2003). A psychometric test of a German version of the SPSI-R. *Zeitschrift für Differentielle und Diagnostische Psychologie*, 24(4), 277-291. <http://dx.doi.org/10.1024/0170-1789.24.4.277>
- Hampel, P. & Petermann, F. (2005). Age and gender effects on coping in children and adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*, 34(2), 73-83. doi: 10.1007/s10964-005-3207-9
- Jacobson, N. S. & Margolin, G. (1979). *Marital therapy: Strategies based on social learning and behaviour exchange principles*. New York: Brunner/Mazel.
- Kasik László (2015). *Személyközi problémák és megoldásuk*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Kasik László & Gál Zita (2017). „Nem szeretném megoldani” A kortársi problémák megoldásával kapcsolatos negatív orientáció jellemzői serdülők körében. In D. Molnár Éva & Vigh Tibor (szerk.), PÉK 2017 [CEA 2017] XV. Pedagógiai Értékelési Konferencia. SZTE BTK Neveléstudományi Doktori Iskola, Szeged. 138.
- Kasik László, Nagy Ágoston & Fűzy Annamária (2010). Szociálisprobléma-megoldás kérdőív. *Kézirat*. Szeged: SZTE BTK Neveléstudományi Intézet.
- Kasik László, Gál Zita & Tóth Edit (2018). A negatív problémaorientációt mérő kérdőív (NEGORI) kidolgozása és pszichometriai mutatói. *Alkalmazott Pszichológia*, 18(2), 131-151. doi: 10.17627/ALK-PSZICH.2018.2.131
- Kasik László, Vidákovich Tibor, Gáspár Csaba & Tóth Edit (2017). Az SPSI-A hazai adaptálásának eredményei. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 72(2), 201-229. <https://doi.org/10.1556/0016.2017.72.2.4>
- Maydeu-Olivares, A. & D'Zurilla, T. J. (1996). A factor-analytic study of the Social Problem-Solving Inventory: An integration of the theory and data. *Cognitive Therapy and Research*, 20, 115-133. doi: 0147-5916/96/04000-115509/0
- Murphy, O. L. & Ross, S. M. (1987). Gender differences in the social problem-solving performance of adolescents. *Sex Roles*, 16(5-6), 251-264. 0360-0025/04/0600-0795/0
- Webster-Stratton, C. (2011). *The Incredible Years. Parents, Teachers, and Children's Training Series. Program Content, Methods, Research and Dissemination*.

nation 1980-2011. <file:///The-Incredible-Years-Parent-Teacher-Childrens-Training-Series-1980-2011p.pdf>

Webster-Stratton, C., Reid, M. J. & Hammond, M. (2001). Preventing conduct problems, promoting

social competence: A parent and teacher training partnership in Head Start. *Journal of Clinical Child Psychology*, 30(3), 283-302. <http://dx.doi.org/10.1037/0022-006X.49.6.959>

Absztrakt

A longitudinális kutatás célja a szociálisprobléma-megoldás elsősorban nem szerinti jellemzőinek és különbségeinek vizsgálata volt 9-10. évfolyamos középiskolások és 1-2. éves egyetemisták körében. E különbségek mellett elemeztük az életkori sajátosságokat és azok változásait is. A problémamegoldás jellemzőinek mérésére az SPSI-R-t (Social Problem-Solving Inventory-Revised, D'Zurilla és mtsai, 2004; Kasik és mtsai, 2010) és a NEGORI-t (Negatív problémaorientáció, Kasik és mtsai, 2018) alkalmaztuk. Mindkét mérőeszköz – akárcsak a korábbi elemzések során – e kutatásban is jó megbízhatósági mutatókkal rendelkezett. A szociálisprobléma-megoldás életkori változása jól tükrözi a korábbi hazai és nemzetközi kutatások tapasztalatait. A diákok körében nőtt a negatív viszonyulás és az elkerülés, míg az egyetemistáknál nincs jelentős változás. A negatív orientáció részletesebb (NEGORI-val történő) elemzése alátámasztotta az SPSI-R által mutatott változásokat a középiskolások esetében, ám az egyetemistáknál nem. A lányok és a fiúk között több területen van eltérés, mint a férfi és a női hallgatók között, utóbbiaknál az eltérések kevésbé stabilak. További kutatások szükségesek ahhoz, hogy a feltételezett környezeti hatástól függő változásról pontosabb képet tudjunk alkotni.